

GLEMMER DU

TÅRNBY KOMMUNES LOKALHISTORISKE TIDSSKRIFT

OKTOBER 2018

OKTOBER 1943

Danske jøders flugt til Sverige

Del 1

NUMMER 6 / 2018

Forside:

Kyststrækningen langs Amager har været brugt til at hjælpe jøderne på flugt. Også fra Kastrup blev mange sejlet i båd fra Tårnbys bådebroer og havne. Syrebroen set mod Kastrup Havn blev brugt direkte, men også via mindre joller blev de flygtende bragt til de både, der ikke kunne gå så tæt på det lave vand langs kysten.

Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, B4328

Copyright:

Ophavsretten til billederne og illustrationerne tilhører Tårnby Stads- og Lokalarkiv, en anden institution eller en professionel fotograf. Fotografierne må ikke bruges i andre sammenhænge uden tilladelse. Har du brug for et billede eller en illustration, kan du henvende dig til Tårnby Stads- og Lokalarkiv.

For enkelte billeder har det været umuligt at finde frem til den retmæssige ophavsretsindehaver. Dersom Tårnby Stads- og Lokalarkiv krænker ophavsretten, er det ufrivilligt og utilsigtet. Såfremt du mener, der er materiale, der tilhører dig, bedes du derfor kontakte bibliotek@taarnby.dk

Kilder:

Interview

Dansk Jødisk Museum

Tårnby Bladet 20. oktober 1993

www.politiets.registerblade.dk

Bergstrøm, Vilhelm: En borger i Danmark under krigen. Dagbog 1939-1945.

Petersen, Robert (Bob): Vore oktoberdage 1943. En kopi. 1987. Dansk Jødisk Museum.

Katznelson, Ib: Lad ham dø. 2-årig i Ravensbrück og Theresienstadt. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Hjortsø, Thomas: Den Dyre Flugt. Pengenes strøm under redningen af de danske jøder i 1943. People's Press 2010.

Gilbert, Martin: Imperial Russian History Atlas. Routledge & Kegan Paul 1978

Kristensen, Henrik Skov, Claus Kofoed & Frank Weber: Bomber over Danmark. Vestallierede luftangreb under 2. Verdenskrig. 2. udgave, 2012.

Saltholmsbrødrene under krigen – historier og erindringer. 2016.

HVIS DU VIL VIDE MERE:

Tjek arkivets del af bibliotekets hjemmeside på www.taarnbybib.dk

ISSN 1397-5412

© Tårnby Stads- og Lokalarkiv 2018

Tidsskriftet GLEMMER DU

Tekst og redaktion: Lone Palm Larsen

Layout: Anne Petersen

OKTOBER 1943 – Del I

Danske jøders flugt til Sverige

I år er det 75 år siden, at store dele af den danske befolkning hjalp de danske jøder med at flygte til Sverige. De fleste blev bragt væk fra en skæbne i de nazistiske udryddelseslejre. Der var mange slags hjælpere, fra husmødre med madpakker, vognmænd med et transportmiddel, fiskere med en båd, husejere og virksomheder med et husly. Også i Kastrup var der mange, der hjalp.

Med dette Glemmer Du beskrives forskellige skæbner under den meget dramatiske flugt, som de danske jøder foretog i oktober 1943. De har alle en relation til Kastrup.

Båden er ved at blive lastet med gods og personer på vej til Saltholm.

Bådføreren, Edvard

Bergmann, står med ryggen til. Han var med til at sejle flygtninge til Sverige – ligesom også andre fra familien Bergmann var. Muligvis har båden også været brugt til den farlige overfart. Fotograferet i sommeren 1949.

Foto: Tårnby Stads- og Lokalkiv, B7114

MODSTANDSFOLK

I Frihedsmuseets Modstandsdatabase forsøger museet at registrere dem, der har ydet en indsats i kampen mod besættelsesmagten. Der er folk fra Kastrup og Maglebylille, men også fra resten af øen. Det er klart, den ikke omfatter alle, som har været med. Før det første vil ikke alle have deres navn nævnt. Andre var slet ikke kendt ved deres rigtige navn, fordi det var mest sikkert. Nogle har anset deres indsats for alt for lille, selvom den

for den enkelte kunne have fået vidtrækkende konsekvenser, hvis man blev taget af tyskerne. Blandt andet er der et fåtal af kvinder i databasen, selvom mange af de nedskrevne beretninger fortæller om de mange kvinder, der husede modstandsfolk, som skulle have et nyt sikkert sted at overnatte stort set hver nat. Foruden kvinder, der bragte våben rundt i deres cykelkurve, og mange andre måder at yde modstand på.

OKTOBER 1943

Der var mange andre hjælpere, blandt andet nævnes Anna Karmelgar, som boede i det gule hus på hjørnet af Ved Stationen og Oberst Kochs Allé. Hun husede op til 20 jøder ad gangen. De fik altid kaffe og franskbrød. Det fortælles i en artikel i Tårnby Bladet i anledning af 50-året for jødernes flugt til Sverige. Det er barnebarnet Kurt Engstrøm, der fortæller om gemmestedet. Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, B1299

ANNA FRA OBERST KOCHS ALLÉ

Før flygtningene kom så langt som til Sverige, var der en lang række personer der hjalp, inden fiskerne sejlede dem den sidste strækning til friheden. Hele transporten fra skjulestedet, som kunne være langt væk, hen til den havn, der skulle sejles fra. Her skulle de danske jøder igen skjules – nogle indtil det blev mørkt, andre i flere dage. En af disse hverdagshelte var Anna Karmelgar. I folketællingen fra 1940 står hun både med sit rigtige navn Elise Elsa Friese og det, hun blev kaldt, Anna Karmelgar. Hun blev født i Tyskland i 1887, men havde dansk statsborgerskab. Hun var ugift og ernærede sig som væverske hos Fabrikant Wieder i Dragør.

I november 1940 står hun ganske vist som arbejdsløs, og hun får fagforeningsunderstøttelse. Også de to væverier i Kastrup på Saltværksvej var ramt af mangel på råvarer, og dermed var der ikke så meget arbejde til væverskerne og andre ansatte på Dansk Plys- og Møbelstoffabrik og Carl Flensburg & Sebbelov.

I en artikel fra 1993 i Tårnby Bladet fortæller barnebarnet Kurt Engstrøm om sin bedstemor, Anna Karmelgar, der nogle gange havde 15-20 jøder boende ad gangen. Hun boede i det gule hus på hjørnet af Ved Stationen og Oberst Kochs Allé. De blev budt på kaffe og franskrød, hvilket sikkert både har klaret den værste sult og beroliget de flygtende ved at gøre noget så trivielt lige før noget så ekstraordinært skulle ske.

I 1943 var hun 56 år gammel. Det var væsentligt ældre end de fleste andre, der udførte illegalt arbejde, hvor rigtig mange var unge i tyveårs alderen.

KRIGSBOGEN

En journalist på Politiken gik ved 2. Verdenskrigs begyndelse i gang med at skrive og samle materiale om krigen. Da Danmark blev besat, blev projektet, som Vilhelm Bergstrøm havde sat sig sely, endnu mere vigtigt og omfattende. Han kaldte det for *Krigsbogen*. Materialet blev så omfattende, at det kom til at fylde mange flyttekasser, som løbende fik plads på Rigsarkivet, da det

ikke længere var muligt at opbevare det i familiens lejlighed på Amagerbrogade – både sikkerhedsmæssigt og rent pladsmæssigt.

Fordi Bergstrøm arbejdede som journalist, havde han adgang til langt flere informationer end den almindelige dansker. Det var derfor, han besluttede at skrive dagbog og samle avisudklip, illegale blade og andet, der kunne illustrere besættelsen.

Gennem Krigsbogen får man også indtryk af nogle af begivenhederne, der skete omkring jødernes flugt i september og oktober 1943. Der var i tiden op til aktionen mod de danske jøder forlydender om ankomst fra Tyskland af en del Gestapo-folk til Danmark.

Onsdag den 29. september 1943 blev jøderne advaret blandt andet i synagogen. De blev frarådet at være hjemme den 1. og 2. oktober samt opfordret til at flygte til Sverige.

Bergstrøm beskriver, at nogle jødisk ejede firmaer havde udbetalt tre måneders gage forud til de jødiske medarbejdere. Det var penge til at flygte for, men det har næppe været nok. Der var høje priser på en flugtvej til Sverige.

Da besættelsesmagten startede med aktionen den 1. oktober, blev telefonsystemet afbrudt, så ingen kunne kommunikere, advare eller arrangere hjælp til jøderne. Tyskerne brugte meget at afbryde telefonen, når de satte større aktioner i gang. Der blev også i de dage iværksat afspærringer og razziaer.

AKTION I OKTOBER

Aktionen mod jøderne skulle foregå fredag den 1. oktober og lørdag den 2. oktober 1943. Valget af disse datoer var for, at flest mulige jøder skulle være hjemme. Dels var det sabbat om fredagen, dels blev det jødiske nytår også holdt i de dage. Det jødiske nytår er ikke en egentlig fest, men mere en status over det gamle år, hvor man beder om tilgivelse for sine synder og viser, at man er et godt menneske. Først og fremmest er man hjemme og sammen med sin familie.

Derudover var der spærretid, så alle skulle have særlig tilladelse til at være ude efter kl. 20. Under aktionen var der rygter om tusindvis af tilfangede jøder, skudte tyskere og om mange stikkere. Rygterne havde frit løb i en ufri tid med en censureret presse og stor mangel på sandhed. Selv ikke en journalist undgik den slags usandheder, fordi besættelsesmagten sorterede og omskrev informationerne.

Batteriet på Saltholm fotograferet i 1943. Et af besættelsesmagtens tydelige tegn på deres tilstedeværelse. Det forhindrede dog ikke en livlig trafik fra Kastrup forbi Saltholm og til Sverige.

Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, B1799

TÅRNBY SOGNERÅD

Bergstrøm skrev i Krigsbogen hver dag – den 5. oktober 1943 var ingen undtagelse. Nogle gange skrev han med det samme, andre gange kunne der godt gå et par dage, førend han fik tid til at skrive det ned. En af de, for kommunen, interessante ting var en uofficiel reportage fra en yngre journalist fra Politiken. Han blev af Bergstrøm kaldet *lille Georg*. Hans egentlige navn var Anders Georg. Han havde samme aften været til møde i Tårnby Sogneråd. De havde vedtaget en protest mod forfølgelsen af de danske jøder. Den tyske besættelsesmagt

censurerede aviserne fra starten af krigen, derfor kom der heller intet i avisen om Tårnbys protest fra 1943 mod jødefølgelsen. Bergstrøm skriver: ”Det var jo rørende”.

I arkivet er protokollen fra sognerådet fra dengang bevarret. Ganske rigtigt har Tårnby Sogneråd haft møde den 5. oktober 1943. Mødet var sat til kl. 17.30, så alle kunne komme hjem inden spærretid. I referatet kan der desværre ikke ses noget om vedtagelsen af protesten, men det har næppe heller været med på dagsordenen og har derfor heller ikke stået i protokollen. Højest sandsynligt af sikkerhedsgrunde.

Tårnby Sogneråd fotograferet på det gamle rådhus i Kastruplundgade omkring 1938. Kun seks af dem sad i sognerådet i 1943.

Fra venstre O. Andersen (A), Peter Jensen (A), kontorchef J. Hermann (R), Clemmen Crillesen (C), Aage Jærre (C), Kommunaldirektør Torkild Nielsen, Sognerådsformand Richardt Jacobsen (A), sognerådets næstformand, Carl Johan Olsen (A), Gerhardt Fischer (A), Roald Andersen (A), Walther Thomsen (A), N. P. Nielsen (A) - sognerådets tidligere formand. Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, B4453

I sognerådet sad sognerådsformand Richardt Jacobsen, Aage Jærre, Oscar Andersen, Walther Thomsen, Lauritz Hansen, Clemmen Crillesen, Joh. Westh, Carl Jansen, Jørgen Elkær Hansen, J. Chr. Nielsen og Roald Andersen.

Det kan derfor ikke bekræftes fra sognerådets egne kilder, men det er sandsynligt af flere grunde. Datoerne passer med hinanden, Bergstrøm boede

på Amagerbrogade og har derfor haft mere styr på geografin og kommunerne på Amager, og fordi han personligt kendte kilden bag historien – journalisten Anders Georg.

Det er let at forklejne handlingen med vore dages øjne, men dengang må det have været med en vis modighed, at et sogneråd på elleve mand vedtog protesten, som formentlig

blev sendt til Dagmarhus. Aviserne måtte ikke bringe den. Den ville blive censureret.

Der var andre personer og officielle instanser – kort før Tårnby Sogneråd gjorde indsigelse, der protesterede over jødeforfølgelserne – blandt andre Kong Christian X, biskopperne og Københavns Universitet.

ABRAHAM TORONCZYK

I Glemmer Du vil vi følge en familie og deres flugt fra nazisterne.

Det var ikke første gang, familien Toronczyk var på flugt. Abrahams forældre var flygtet omkring 1907 fra forfølgelser og elendige leveforhold i Rusland, som dengang også indbefattede et okkuperet Polen. Rusland havde allerede fra 1815 begrænset, hvor jøderne måtte bo. Fra 1905 blev volden mod jøderne optrappet. Det fik mange til at flygte. Mange var blevet tvunget til at efterlade alt, hvad de ejede.

Inden Abrahams forældre flygtede, var Abrahams farbror allerede flygtet med sin kone fra Polen til København i 1906.

Sirene på Edvard Nielsens ejendom i Tømmerup. Dengang var sirenerne en advarsel om luftangreb – og ikke et årligt tjek om de virker, som i dag. Fotograferet i 1943.

Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, B4964

Abrahams forældrene var skrædder Josef Luger Toronczyk født i 1883 og sypige Gene Lone Henny født i 1882. I de offentlige dokumenter står Josef både som kommende fra Warszawa og Rusland. I familien hed det, at Henny kunne flygte, fordi floden var frosset til, så man kunne gå mellem landene – hun var fra Rusland og gik til det af Rusland besatte Polen. Hun mødte sin mand i Polen.

Henny Toronczyk på det jødiske plejehjem efter Anden Verdenskrig.
Foto: Privateje

Senere flygtede de derfra. De kom via Berlin til Danmark, hvorefter de i første omgang slog sig ned i Rømersgade. Det var den 1. november 1907, at Henny og Josef Toronczyk blev registreret i Københavns beboerregister – kaldet Politiets Registerblade.

I folketællingen 1921 boede de på Bangertsgade 3 på Nørrebro. De havde tre børn: Moses født i 1908, Abraham født i 1909 og Marie fra 1915. Alle tre født i København.

I oktober 1943 flygtede Henny mod Sverige, men båden blev opdaget af tyskerne. Hun blev muligvis angivet af sin kon-

takt. Henny blev sendt til koncentrationslejren i Theresienstadt. Familien sendte pakker til hende gennem Røde Kors, mens hun var der. Den 20. september 1945 sendte Abrahams bror, Moses, et brev til ham om deres mor. Han skrev, at hun var kommet til Halmstad i Sverige fra Tyskland. Hun havde overlevet helvedet i kz-lejren. Hun var da 63 år. Henny boede den sidste tid af sit liv på det jødiske plejehjem ved den jødiske synagoge i Krystalgade.

Abrahams far, Josef Toronczyk, måtte tilbage til Tyskland før den tyske besættelse af Danmark. Det skyldtes vistnok, at han havde været på kant med loven, og den daværende regering mente derfor ikke, at han kunne blive. Han kom aldrig til at se sin familie igen.

Hans skæbne er uvis. Det vides ikke, om han blev sendt i koncentrationslejr, eller om han som en i familien har slægtsforsket sig til, bosatte sig i Argentina. Da der er mange med efternavnet Toronczyk, er det noget usikkert.

Bryllupsbillede af Britta og Abraham. Midt i fotoet sidder hans mor, Henny. Med armen om hende står den ældste søn, Moses, kvinden med perlerne er hans kone, og drengen til venstre er deres søn, Jørgen.
Foto: Privateje

Det ældste barn, Moses Toronczyk, blev tjener. Han blev gift med operasanger Maja Kristine Mathilde Nielsen i 1936 på Københavns Rådhus. Moses brugte som voksen navnet Michael. De fik ét barn. Jørgen Toronczyk blev født i 1938 på sygehuset i Store Heddinge. Da sønnen blev født, arbejdede faderen som tjener på Strøby Strandhotel. Jørgen blev døbt i sognets kirke. Senere flyttede familien

til København, hvor Moses fik job som tjener på Nimb.

I 1943 flygtede den lille familie til Malmø, hvor Moses var med i Den Danske Brigade.

Før krigen fik Abraham en datter. Moderen blev gift, og manden adopterede Abrahams datter. Det skete alt sammen før krigen.

I oktober 1943 flygtede Abraham fra Nørrebro, hvor han boede dengang. Efter flugten

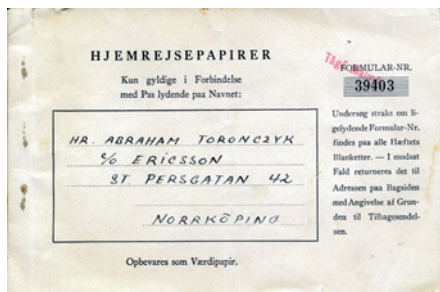

Adgangskort til Norrköpings Flyktingshem for Abraham Toronczyk. Privateje

kom han til Norrköping, hvor han kom til at arbejde i de svenske skove. Her mødte han Britta, som han blev gift med. Efter hjemkomsten til Danmark slog Abraham Toronczyk sig ned i Tårnby sammen med sin kone fra Sverige.

I første omgang kom de til at bo på Latyrus Allé.

Marie Toronczyk blev også gift. Hun måtte flygte til Sverige, mens han forblev i Danmark. Under krigen solgte hendes mand deres lejlighed, så hun ikke havde noget at vende tilbage til efter krigen. Manden havde fundet en anden kvinde, og de blev skilt. Imidlertid havde Marie mødt en svensk mand, som hun efter krigen giftede sig med. De slog sig efterfølgende ned i Sverige.

Hjemrejsepapirer på Abraham Toronczyk fra Sverige til Danmark i 1945. Privateje

I familien fortælles det, at de tre søskende var enige om en prioritering af, hvem der skulle flygte først. Da Moses og Maja havde Jørgen på kun fem år, så skulle de først prøve at komme til Sverige. Moses, Abraham og Marie flygtede fra forskellige steder og ikke samtidigt. Moderen, Henny, flygtede fra et helt fjerde sted.

DEN ØVRIGE FAMILIE TORONCZYK

Som nævnt var det to brødre med efternavnet Toronczyk, der flygtede fra Polen til Danmark i starten af 1900-tallet med deres hustruer. Abrahams farbror hed Moses Binen Toronczyk og hans kone hed Esther Ides. Ægteskabet startede i 1906. Efternavnet

Toget med flygtninge fra Sverige ved hjemkomsten i Danmark i 1945. Måske er det en svensk fotograf, der har taget billedet, da det er en svensk fotoforretning, der har stemplet fotoet på bagsiden.
Foto: Privateje

blev på et tidspunkt efter 1930 forkortet til Toron. Ifølge folketællingen fra 1930 fik ægteparret i alt 13 børn fra 1907 til 1927. De kan følges i folketællinger fra 1916 og indtil 1930 i Toldbodgade 16A. Det var i en mellembygning og ikke i selve forhuset. Dengang var der mange baghuse i det indre København – især i den gamle

ende af Toldbodgade. Kvartellet var præget af havnen med mange sømænd og skippere. Der var et væld af pensionater, hoteller og kroer. Der var også en cigarfabrik, hvor der hørte arbejderboliger til. Moses står i folketællingerne som selvstændig cigarmager, men kan have leveret direkte til en fabrik.

Familien Toron med Esther Ides Toron og Moses Benjamin i midten af billedet. De har deres børn, svigerbørn og børnebørn omkring sig. Fotograferet efter krigen – omkring 1948. Fotograf: Schou Jo
Foto: Dansk Jødisk Museum, JDK246F11

Af den store familie blev mindst to deporteret til koncentrationslejren Theresienstadt. Det var de to yngste døtre, som til al held overlevede. En af sønnerne kom til Sverige, hvor han deltog i det almindelig liv. Han var med i dansekurrencer og havde et helt andet liv under besættelsen. Familiens historie er også formidlet gennem Dansk Jødisk Museum. I familiens fortællinger om flugten var der én af drengene, som reddede sig til Sverige fra Kastrup Havn.

Det var historien om familien Toronczyk, som først flygtede fra undertrykkelse i Rusland og Polen for senere at flygte fra nazisterne i Danmark til det neutrale Sverige. Langt de fleste i familien slap heldigvis væk fra nazisterne og nåede til Sverige.

Dansk Jødisk Museum er i gang med at oprette en database, hvor de oplysninger, som de svenske myndigheder indsamlede om de flygtende fra Danmark, indgår. Her kan det

ses, hvor mange, der blev sejlet fra Kastrup Havn og langs Amager Strand til Sverige. Databasen hedder safe-haven.dk og bliver løbende opdateret.

PAUL BACHMANN

I Thomas Hjortsøs bog ”Den Dyre Flugt” fortælles først og fremmest om pengene, som blev betalt for at redde de danske jøder, men der er også en del små beretninger om både fiskere og flygtninge. En af disse flygtninge var Paul Bachmann og hans familie, der ved spærretid blev sendt i taxa til Kastrup. På Kastrup Strandvej skulle familien gemme sig ved et skur i ly af mørket. De havde fået at vide, at de skulle vente på at en tysk patrulje passerede forbi dem. Efter det førte en politibetjent dem til en anløbsbro. De blev sejlet afsted i en fiskekutter af en far og hans voksne søn. Her sad de 12-15 flygtninge på dækket, mens skorstenen på kutteren spruttede gnister op i luften. Da lyskasterne søgte efter skibe på vandet, blev skipper nervøs, men sønnen mente, de bare skulle sejle videre. Det gjorde de. Sejladsen foregik

omkring den 3.-4. oktober. Pauls far betalte fiskeren, da forældrene med tre børn gik ombord, men han ville ikke fortælle hvor meget – kun at det var mange penge!

Denne tidlige flugthistorie endte godt med en overdragelse til et svensk skib i svensk farvand, hvorefter flygtningefamilien blev sejlet til Sverige.

KATZNELSON

Der var desværre andre flygtninge, som ikke nød godt af den overvejende danske velvilje. På Syrefabrikken blev en større gruppe jødiske flygtninge stukket af to danskere, som efter krigen blev dømt for deres udåd. En af de flygtninge, der blev taget af tyskerne den dag, var et lille barn, Ib Katznelson, på knap to år.

I bogen *Lad ham dø* fortæller Ib Katznelson blandt andet om forsøget på at flygte til Sverige fra Kastrup. Bogen handler også om det helvede, livet var for familien i koncentrationslejrene Ravensbrück og Theresienstadt.

Ib blev født den 30. oktober 1941. Hans forældre, Moses og Karen, var blevet gift i 1939,

og var begge født i Prinsensgade-kvarteret i det indre København. Mange af de russiske jøder slog sig ned i det kvarter, da de flygtede til Danmark. Før saneringen i 1942 var området fyldt med små, elendige og billige lejligheder.

Moses – også kaldet Max – blev født i 1915. Hans far var flygtet fra Hviderusland i 1912. Det kostede ham 50 rubler at komme til Danmark.

Karen blev født i 1917. Hendes far flygtede med sine forældre i

1906 fra Rusland. Hendes mor var dansk, og hun konverterede i 1920 til jødedommen.

I den jødiske kirkebog kan det ses, at mange var flygtet uden at få deres papirer med fra Rusland. Det gjaldt også for Ibs familie.

Ibs farfar var skomager, og hans farmor var hjemme hos børnene. Ibs morfar var skrædder, og hans mormor arbejdede på en papæskefabrik.

Familien var blevet advaret om ikke at være hjemme, da

Syrefabrikken set lidt oppefra. Der var utroligt mange små skure og bygninger på grunden, som har givet gode muligheder for at skjule jøder, inden de sejlede til Sverige fra et sted på kysten ved Kastrup.

Fotograferet 1930.

Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, B3339

Svovlsyrefabrikken, som den blev tegnet i 1940 af kunstneren Aagaard Andersen. Svovlsyrefabrikken lå på Syrefabriksvej. Grafik.
Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, C1

nazisterne ville arrestere alle danske jøder i starten af oktober 1943. Der var mange, der ikke rigtigt troede på det. Vel mest fordi der allerede var så mange rygter i omløb.

Ibs morfar og hans ene moster blev taget af tyskerne allerede den 1. oktober. Hans mormor blev ikke taget, formentlig fordi hun var konverteret til jødedommen og ikke født jøde.

Ibs farforældre gik under jorden hos deres vicevært i Ægirsgade på Nørrebro. Hans farfars arbejdsgiver lånte dem tre gange 1.000 kr. til flugten.

Ib og hans forældre overnattede hos nogle venner. Da de ikke længere turde have familien boende, sov Ibs mor hos en kollega fra den 3. til 4. oktober. Det vides ikke, hvor Ib og hans far var. Det hele har sikkert været temmelig forvirret. Forældrene pantsatte deres sølvtøj med hjælp fra deres venner for at få penge til flugten. De fik 700 kr.

Mandag den 4. oktober skulle Ib og hans forældre mødes i farforældrenes hjem i Ægirs-gade, hvor også hans farbror på 23 år boede. Herfra skulle

hele familien have hjælp fra en ven til at komme videre. Vennen bliver også omtalt som en såkaldt ven. De skulle køre i taxa til Amager, hvorfra de skulle sejles videre til Sverige.

Ib Katznelsons mor fortalte om flugten i et foredrag, hun holdt i Hvidovre Ældreklub i 2003. Det blev optaget på bånd og er med i bogen:

Den 4. oktober tog vi så af sted. Der var jo spærretid, så vi skulle nå ned til Kastrup, hvor vi skulle med et skib. Efterhånden blev det mørkt, og vi nåede så ned og holdt stille på en af sidevejene dernede, og den såkaldte ven gik ud og sagde, at han snart kom tilbage, for han skulle lige kontakte den, der skulle sejle os over.

Og vi sad så og ventede et stykke tid, og så kom han tilbage med en tysker, som stak en revolver ind i bilen og sagde, at vi skulle stige ud. Det gjorde vi så og fulgtes med ham ned mod vandet. Der var støj og larm og råb og skrig. Der var en stor aktion i gang. På et tidspunkt kom et par damer gående mod os med en pakke brød. Tyskerne gik hen til dem for at spørge, hvad de havde at gøre der. Og mens

de stod og forklarede – de havde bare været hos bageren – sagde min svoger, der kort forinden var blevet hjemsendt som garder og derfor i toptræning, ”jeg smutter”. Og på et øjeblik smuttede han over en hæk og gemte sig i nogle haver. Da tyskeren kom tilbage til os, sagde han: ”Hvor er den høje henne?”. ”Det ved vi ikke”, sagde vi, ”vi kendte ham ikke”. ”Det kommer til at stå jer dyrt, hvis vi ikke finder ham”, sagde tyskeren.

På et tidspunkt blev vi så skilt ad. Min mand og min svigerfar kom ét sted hen, i én af de her store biler med presenning over, og vi kom ind i en taxa, hvor der i forvejen sad et ægtepar og en lille pige på 13 år, som var kommet væk fra sine forældre.

Ib, hans mor og hans farmor samt de øvrige i den bil blev kørt til Kastrup Lufthavn og derefter videre til Dagmarhus til forhør. De blev bragt til Vestre Fængsel, og efter et døgn blev de ført videre til Horserødlejren, hvor de blev genforenet med Ibs far og farfar.

Ib fortæller i bogen om Bernhards videre flugt efter han stak af fra Gestapo:

Han banker lidt senere på hoveddøren til et hus for at få hjælp. Manden vil ikke hjælpe, men en voksen søn, der har hørt, hvad det går ud på, går ud af bagdøren og tilbyder at hjælpe Bernhard. De følges ad ind mod byen. ”Vi talte vist kun om fodbold på vores vandring ind mod byen”, siger han. Da de kommer til Sundby, skilles deres veje, og han overnatter et par nætter hos en tidligere kollega. [..., red.] Han tager hjem til bopælen i Ægirsgade, hvor mine farforældres nabo har fået nøglen. Han ser, at naboerne er godt

i gang med at tømme lejligheden [..., red.] Bernhard får standset ”oprydningen” og får tingene opmagasineret i kælderen hos nogle bekendte.

Ib forklarer, at hans farbror bliver ”indlagt” på Kommunehospitalets psykiatriske afdeling. På den afdeling blev mange indlagt, indtil der blev skaffet bådlejlighed til Sverige. Ib fortæller videre om Bernhards fantastiske historie:

Efter en god uges tid kommer en sygeplejerske og siger til ham, at han skal tage sporvognen til Hellerup, og derude er

Ejendommen ved hjørnet af Alleen og C. M. Larsens Allé er formentlig det sted, hvor familien blev taget af tyskerne i forbindelse med aktionen mod Syrefabrikken.

Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, B4941

der en bådlejlighed til Sverige. Han kom derud uden at vide meget mere, men bliver antastet af et par unge mænd, der spørger, om han skal til Sverige. Da han svarer bekræftende, siger de, at han skal dreje til højre ved det næste hjørne og så bare gå lige ud. Historien lyder lidt fantastisk, men han fastholder, at det foregik sådan. Han kommer over Sundet til Sverige.

Efter sin tilbagekomst fra Sverige tager han til Amager og banker på samme dør igen, hvor han halvandet år før var blevet afvist, og fortæller manden, at han ikke behøver at have dårlig samvittighed over, at han afviste ham i oktober 1943.

Sådan slutter Ib Katznelson beretningen om onkel Bernhard.

I 2013 da Ib har sin farbror på 93 år med til Kastrup, genkender han åstedet for, hvor Gestapomanden fangede familien. Det var på hjørnet af Alleén og C. M. Larsens Allé.

Ib opsummerer i bogen *Lad ham dø* om forløbet:

Kort fortalt skulle vi til Syrefabrikken på Amager, hvorfra vi ville blive sejlet til Sverige.

Transporten fra Syrefabrikken var imidlertid blevet stukket til tyskerne, og alle de forsamlede jøder blev arresteret. Stikkerne blev fundet efter krigen, og der blev ført en retssag mod dem. Først i Byretten, og da dommen blev appelleret, siden i Landsretten.

Også af den daværende bestyrer fra Dansk Svovlsyre- & Superphosphat-Fabriks forklaring har Ib Katznelson set på: Syrefabrikkens bestyrer fortæller om hændelsesforløbet, at han under jødeforfølgelsen i oktober 1943 gennem sine forbindelser inden for modstandsbevægelsen var behjælpelig med at få de jødiske medborgere illegalt ud af landet, og til dette formål havde han stillet fabrikken til rådighed.

Den 2. oktober fik han ordre på, at han den 4. oktober ved mørkets frembrud skulle modtage 27 jøder, der skulle til Sverige. Forinden var det blevet ordnet med to fiskere, der begge havde skibe til formålet, at de skulle holde sig klar ved havnen ud for fabrikken.

Ved mørkets frembrud den 4. oktober kom jøderne lidt efter lidt til hans hjem, der lå umiddelbart op til fabrikken, og

På Syrefabrikken var der stor vilje til at hjælpe jøderne med at flygte. Her ses personalet på et foto fra omkring 1942-1945. De må alle have vidst, hvad der foregik, når der lige pludseligt vandrede jøder ind på deres arbejdsplads. På fabrikken hjalp man også med benzin og andre ting til flugten og til modstandsarbejdet i det hele taget.

Foto: Tårnby Stads- og Lokalkarkiv, B4144

da de var samlet – der skulle komme 27, fortæller han, men der kom kun 22 – blev de ført over på fabrikken, hvor de blev gemt i én af bygningerne. Han gik så over til sit eget hus for at skifte tøj, og da han kort tid efter kom tilbage, var Gestapo kommet til stede og havde besat fabrikken og anholdt samtlige jøder.

De ”manglende fem” har formentlig været mine farforældre, mine forældre og min onkel [farbror, red.]. Jeg, som knap

toårig har antagelig ikke været talt med i det regnestykke.

Ib Katznelson har set på sin historie fra mange forskelliges hukommelse og beretninger for at få greb om det skete. Han var selv kun knapt 2 år og har naturligt nok ingen egne minder om flugten og arrestationen.

Han overvejer følgende i bogen: Aktionen på Syrefabrikken var blandt de aktioner, hvor det lykkedes tyskerne at fange flest jøder på én gang, formentlig

SANO I TÅRNBY

De jødiske flygtninge gemte sig også i kolonihaverne for at undgå at være hjemme under aktionen. I en erindring fra Københavns Stadsarkiv har Ida Henschel skrevet om hendes families flugt. Hendes svoger havde et kolonihavehus på Amager Strandvej, hvor ti familiemedlemmer samledes inden sejladsen. De oplevede, at naboerne kom forbi med mad og sodavand. Haveforeningen var lukket for vinteren, og der har ikke været vand i hanerne. Det vides, at flygtningene også gemte sig i Haveforeningen Sano.

kun overgået af aktionen mod de jøder, der var gemt på kirkeloftet i Gilleleje. Mens aktionen i Gilleleje har været omtalt og behandlet et utal af gange i historiebøgerne, er aktionen på Syrefabrikken kun nævnt i et sparsomt omfang.

Beretningen er givet videre med Ib Katznelsons tilladelse.

OPBAKNING

Generelt var der folkelig opbakning til at hjælpe jøderne med at flygte til Sverige. Der var mange, der vidste, hvad der skete. Det var rigtigt svært at skjule så mange mennesker langs de samme kyster. Der skulle også være let adgang til Sverige. Derudover foregik

flugten over meget kort tid. På omkring tre uger blev over 7.000 jøder hjulpet til Sverige. Nogle blev sejlet over i kajak og joller, andre i større skibe, men langt de fleste kom over på fiskekuttere med plads i lasten. Mange hjælpere har oplevet, at ikke-involverede danskere advarede om tyske soldater rundt om hjørnet, spontant gav penge, som kunne bruges til at betale fiskerne med eller tilbød hjælp på anden vis. Danskerne var fortørnede over tyskernes angreb på jøderne, og det fik sat yderligere skub i modstanden mod besættelsesmagten. Tyskerne troede, de kunne formildne danskerne ved at ophæve interneringen af de danske soldater, men den effekt havde det ikke.

Den danske marine var interneret af tyskerne blandt andet på Kløvermarken. På billedet går de i lange rækker ad Vermlandsgade og Kløvermarksvej. Det er svært at se på gengivelsen, men den mørke række, der går på tværs af billedet, er marinens folk.

Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, B4069

I bogen *Den Dyre Flugt – Pengenes strøm under redningen af de danske jøder i 1943* pointerer Thomas Hjortsø, at Københavns-området sørgede for, at over 3.000 flygtninge kom til Sverige. Der var altså ikke flest, der blev sejlet fra Nordsjælland, selvom fokus meget har været på sejladsen herfra.

Det var blandt andet med Dansk Svensk Flygtningetjeneste.

I Kastrup har der også været rigtig mange overfarer – uden den store bevågenhed, derfor vil næste Glemmer Du også handle om flygtninge og fiskere på vej over Øresund i oktober 1943.

Hvis du har kendskab til nogen, der flygtede eller hjalp andre med at flygte, må du meget gerne fortælle historien. Det kan også være, at du har fotografier fra krigen og de havneområder, der blev brugt til flugten. Arkivet er meget interesseret i din fortælling. Du kan også fortælle, hvad du ved om de billeder, der er i dette Glemmer Du. Skriv til arkivet på bibliotek@taarnby.dk og fortæl din egen historie.

Svend Svendsens bådebyggeri på Kastrup Havn. Bådene ligger på beddingen for at blive istandsat. I båden ses fisker Poul Zimling og Martin Nielsen. Det er Peter Clausen med stråhat og hvid skjorte. I den anden bagerste række fra venstre ses: Albert Frandsen med korslagte arme, Georg Nielsen i hvidt, Villy Jensen med pibe, Jacob Larsen og Henning Mørk. Anden forreste række fra venstre ses: fisker Hans Olsen, fisker Ole Larsen med pibe, Georg Frandsen og Jens Kusk. I den forreste række fra venstre er der en ukendt dreng og Robert Larsen, som er Ole Larsens søn. Robert er født i 1916.

Mange har sikkert været med til at hjælpe jøderne til Sverige. Senere også modstandsfolk, og når tyskerne var for tæt på at finde ud af at afsløre fiskeren, kom de selv til Sverige som flygtninge.

Det er fotograferet i 1925.

Foto: Tårnby Stads- og Lokalarkiv, B7685

TÅRNBY STADS- OG LOKALARKIV

Du kan henvende dig til arkivet i bibliotekets åbningstid. Se åbningstiderne for biblioteket på www.taarnbybib.dk

En del materiale kan du finde i TÅRNBY-RUMMET på Tårnby Hovedbibliotek, Kamillevej 10

De lokalhistoriske fotografier fra Tårnby kan du se på www.arkiv.dk

Du kan se de lokalhistoriske udstillinger

MIDT PÅ AMAGER og KASTRUP GLAS på Kastrupgårdsamlingen, Kastrupvej 399
Se åbningstider på www.kastrupgaardsamlingen.dk

PERMANENTE og SKIFTENDE UDSTILLINGER på Plyssen, Amager Strandvej 350
Se åbningstider på www.plyssen.dk